

УДК: 631.53.04:631.8:633.6

М.Ф. Рибак, Т.М. Дрожак, В.М. Маційчук

ЖИТОМИРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРОЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ВПЛИВ УМОВ ВИРОЩУВАННЯ НА ВРОЖАЙНІСТЬ І ЯКІСТЬ СОРТІВ ЛЬОНУ-ДОВГУНЦЮ

Регіональна інтенсивна технологія вирощування сортів льону-довгунцю базується на використанні відповідних вітчизняних високопродуктивних сортів, що різняться за строками досягання, і забезпечують високу й сталу врожайність соломи і насіння.

Головним завданням екологічних досліджень було вивчення дії абіотичних і біотичних факторів конкретного середовища та встановлення ступеня їхнього впливу на ріст, розвиток і врожайність сортів льону-довгунцю.

Високі технології вирощування сільськогосподарських культур висувають підвищені вимоги до сортів, що пропонуються виробництву.

До них належать:

- удосконалення архітекtonіки рослини;
- підвищення адаптивної спроможності рослин в умовах стресових ситуацій (низькі температури, повітряні посухи, спалахи різноманітних захворювань тощо), що позитивно впливає на використання закладеного у них продуктивного потенціалу і зводить до мінімуму втрати врожаю [3].

Висока чутливість окремих сортів до несприятливих умов часто звужує ареал поширення у інші екологічні зони і обмежує їхнє загальне розповсюдження. Саме тому розширення норми реакції сортів на умови зовнішнього середовища є основним завданням селекції і адаптивних технологій, особливо для регіонів зі стресовими гідротермічними умовами [4].

Про існування фізіологічних механізмів, що підтримують стабільність росту й розвитку рослин в умовах визначеного середовища, ще в другій половині ХІХ століття повідомляє К.Бернард. Таку стабільність він вважав основою свободи і незалежності живих організмів в умовах мінливості зовнішнього середовища [1].

Концепція розвитку технологій вирощування льону-довгунцю спрямована на підвищення врожайності соломи й олії та поліпшення технологічної якості продукції з нього. Таким чином

© *М.Ф. Рибак, Т.М. Дрожак, В.М. Маційчук, 2010*

у технології вирощування льону-довгунцю провідну роль набуває сорт. За результатами досліджень науково-дослідних установ, правильний вибір сорту гарантує підвищення врожайності соломи культури на 0,75-1,20 т/га. Ліпшими вважаються ті сорти, які найкраще пристосовані до чітких ґрунтово-кліматичних умов, високопродуктивні, мають добрі показники технологічної якості, стійкі до вилягання й хвороб. В основу ресурсозберігаючої технології покладені елементи, що забезпечують зростання врожайності соломи на 20-30 %; мінімальна площа посіву льону-довгунцю в одному господарстві має становити не менше 50 га, що є економічно доцільним і дає можливість ефективніше використовувати збиральну та іншу спеціальну техніку [5].

Матеріали і методика досліджень. Дослідження пошукачами кафедри рослинництва Житомирського національного агроєкологічного університету проводилися на полях Житомирського обласного державного центру експертизи сортів рослин (Черняхівський район, Житомирська область) протягом 2005 р.

Ґрунт дослідної ділянки дерново-підзолистий, за механічним складом супіщаний, материнська порода – водно-льодовикові відкладення. В орному шарі (20-22 см) вміст гумусу (за Тюрнімом) становить 1,0-1,4 %; легкогідролізованого азоту (за Корнфілдом) – 78-83 мг; рухомих форм фосфору (за Кірсановим) – 109-117 мг; обмінного калію (за Кірсановим) – 91-100 мг /кг ґрунту. Ґрунт є слабокислий – рН сольове (за Алямовським) – 5,5-5,7; гідролітична кислотність (за Каппеном) – 2,6-2,7 мг-екв. /100 г ґрунту, ступінь насичення основами – 55,3-60,0 %, тому він повністю придатний для вирощування льону-довгунцю. Забезпеченість ґрунту основними елементами живлення, особливо калієм, недостатня.

Технологія вирощування льону-довгунцю, за виключенням досліджуваних елементів, була загальноприйнятною для регіону.

Досліджувані сорти льону-довгунцю, тривалість вегетаційного періоду яких, і показники якості наведено в таблицях.

Спостереження за ростом і розвитком рослин у посівах, морфологічні показники та аналізи проводили відповідно ДСТУ 20433-75 „Льон-довгунець. Терміни та визначення”.

Екологічна оцінка сортів льону-довгунцю проводилася за Eberhart S.A. & Russel W.A. [8].

Аналіз результатів дослідження. За визначенням засновника агрономічної екології Джавані Ацци, врожайність є похідною двох компонентів – продуктивності й стійкості [1].

Гомеостаз (водно-електролітна рівновага, сталість внутрішнього середовища організму) є універсальною системою забезпечення життя організму, яка підтримує оптимальні умови росту й розвитку рослин і виконує еволюційну роль стабілізації їхньої адаптивності. В адаптаційній системі вирощування рослин провідну роль відіграють еволюційні, екологічні й біоенергетичні методи, які керують процесами реалізації потенціалу генотипу. Це є пристосувальною властивістю організму, що розкриває динаміку реакції генотипу на зміни умов довкілля та забезпечує зберігання діяльності певних функцій [2]. Адаптація є пристосування сортів до ґрунтово-кліматичних умов, а пластичність – властивість рослин виживати у межах умов довкілля, за якими існування рослин стає неможливим [6].

Екологічні дослідження виявляють дію абіотичних і біотичних факторів середовища на генотип і встановлюють ступінь їхнього впливу на ріст, розвиток і врожайність сортів культури. Акумуляція змін зовнішнього середовища проявляється в мінливості кількісних ознак структури рослин (його фенотипі), яка формує морфологічні ознаки будови, врожайність, якість продукції, стійкість до біотичних і абіотичних факторів, які визначаються вихідною формою [7].

Висока чутливість окремих сортів до несприятливих умов вирощування часто звужує поширення їх у інші екологічні зони та обмежує загальне розповсюдження. Саме тому норми реакції сортів на умови довкілля є основним завданням селекції, особливо для регіонів зі стресовими гідротермічними умовами.

На підставі випробування сортів льону-довгунцю у регіонах вирощування можна прогнозувати генетично визначений ступінь стабільності врожайності (пристосованості до умов вирощування).

Пластичність до умов вирощування за адаптивністю і генетичну *стабільність* сортів льону-довгунцю визначали за методикою Еберхарта і Рассела [9].

Ступінь стабільності врожайності характеризується показником відхилення від загальної дисперсії: чим більший від'ємний показник відхилення, тим сорт має *вищу стабільність* врожайності; сорти з відхиленнями від регресії, що наближені до нуля F і суттєво віддалені від нього позитивним знаком, є *пластичними* і *високо пластичними* (рис. 1).

За результатами досліджень, високою стабільністю до змін екологічних умов за рівнем врожайності льоносолами характеризуються сорти льону-довгунцю Глінум, Прамень, Борец;

Міжвідомчий тематичний науковий збірник “Землеробство”

пластичними були сорти Чарівний, Вручий, Каменяр і Батист; високою пластичністю виділялися сорти Ірма і Київський St.

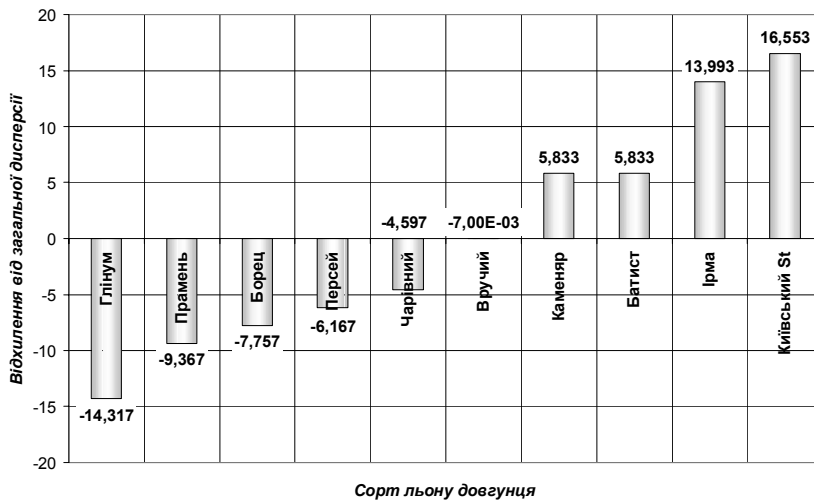

Рис. 1. Стабільність і пластичність сортів льону-довгунцю за врожайністю соломи залежно від екологічних умов регіону вирощування

Результати післяреєстраційного екологічного сортовипробування льону-довгунцю з урахуванням технологічних показників якості продукції наведено в табл. 1.

За тривалістю вегетаційного періоду до 70 днів досліджувані сорти льону-довгунцю відносяться до ранньостиглих, 74-77 – середньоранніх і 84 – середньостиглих.

Порівняно до сорту Київський, що є українським стандартом, за рівнем врожайності льоносолами істотну перевагу мали сорти Каменяр і Батист (відповідно 3,55 т/га), Вручий (3,75), Чарівний (3,90), Персей (3,95), Борец (4,0), Прамень (4,05) і Глінум (4,20 т/га); за врожайністю насіння достовірно кращими були Чарівний, Вручий, Глінум, Борец і Каменяр.

Вихід чесаного довгого волокна сорт Київський суттєво перевищував сорти Вручий (16,8), Каменяр (16,9), Персей (17,7), Ірма (17,8) і Батист (18,8%). Вихід же чесаного довгого волокна перевищував контроль лише у сортів Прамень і Батист – відповідно 1,50 і 1,70 т/га.

Таблиця 1. Післяреєстраційне екологічне випробування сортів льону-довгунцю (середнє за 2004-2006 рр.)

Сорт	Стиглість	Вегетаційний період, днів	Урожайність соломи, т/га	Урожайність насіння, т/га	Вихід чесаного довгого волокна, %	Вихід чесаного довгого волокна, т/га	Гнучкість, мм	Розривне навантаження, кгс	Середній номер довгого волокна	Номер трести льняної
Київський St	CP	74	3,15	0,66	15,8	1,30	50	15,3	9,0	1,50
Персей	PC	70	3,95	0,65	17,7	1,10	48	15,1	11,2	1,75
Каменярь	CP	78	3,55	0,75	16,9	1,40	53	17,4	10,9	1,75
Ірма	CP	76	3,25	0,71	17,8	1,30	54	16,3	10,9	1,75
Батист	CP	73	3,55	0,69	18,9	1,70	64	20,1	12,5	2,00
Глінум	CP	73	4,20	0,79	16,3	1,40	51	16,5	11,8	1,75
Борець	CP	77	4,00	0,77	15,9	1,20	56	16,4	11,6	1,75
Вручий	CP	76	3,75	0,81	16,8	1,10	51	16,2	11,1	1,75
Прамень	CP	73	4,05	0,63	16,3	1,50	54	16,2	11,3	1,75
Чарівний	C	84	3,90	0,85	16,7	1,30	58	14,8	11,3	1,75
НІР ₀₅	п	4	0,34	0,06	0,96	0,15	5	1,8	0,6	0,10

*Примітки: 1. PC, CP і C – групи стиглості сортів льону-довгунцю.
2. Жирним шрифтом позначені показники, що істотно перевищують український стандарт – сорт Київський.*

Покращення гнучкості волокна порівняно зі стандартом спостерігалося лише у сортів Борець, Чарівний і Батист; у цих сортів вона становила 56, 58 і 64 мм відповідно.

Високим розривним навантаженням виділялося волокно у сортів Каменярь і Батист – 17,4 і 20,1 кгс відповідно.

Середній номер довгого волокна і номер льняної трести у досліджуваних сортів порівняно до стандарту були суттєво вищими. За цими ознаками особливо виділялися Борець, Глінум і Батист.

Якщо показники, що характеризують сорт Київський (український стандарт), прийняти за 1 бал, то усі інші досліджувані сорти набувають таку загальну екологічну оцінку (рис. 2).

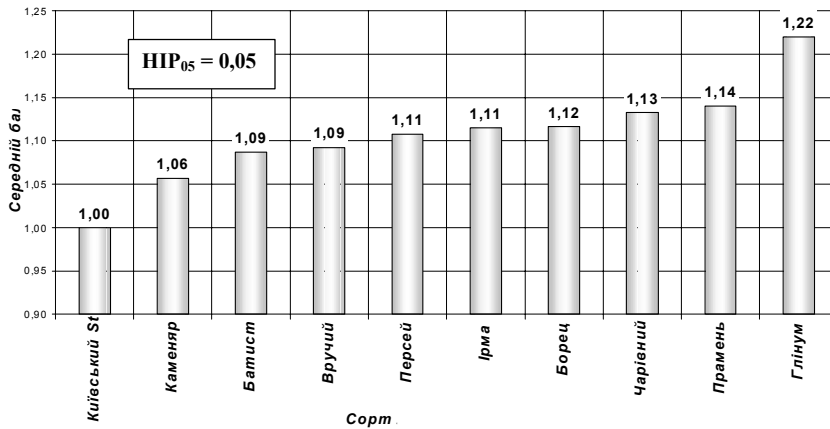

Рис. 2. Середній бал екологічної оцінки сортів льону-довгунцю за комплексом ознак

Отже, порівняно зі стандартом, усі досліджувані сорти льону-довгунцю мали істотно вищий середній бал екологічної оцінки. Велику групу з різницею балів у межах NIP_{05} становили сорти Каменярь, Батист, Вручий, Персій, Ірма і Борець. В окрему групу можна виділити сорти Чарівний, Прамень і Глінум. Останній мав найвищий середній бал – 1,22.

Висновки.

1. Високою стабільністю до змін екологічних умов за рівнем врожайності льоносоломи характеризувалися сорти льону-довгунцю Глінум, Прамень, Борець; пластичнішими були Чарівний, Вручий, Каменярь і Батист; високою пластичністю виділялися Ірма і Київський St.

2. Порівню до сорту Київський, що є українським стандартом, за рівнем урожайності льоносоломи, насіння та якості волокна виділялися сорти Каменярь, Батист, Чарівний, Вручий і Прамень.

3. За середнім балом екологічної оцінки кращими були сорти Чарівний, Прамень і Глінум.

1. Аци, Д. *Сельскохозяйственная экология*. – Л.: Госсельхозиздат, 1932. – 284 с.

2. Гиляров, М.С. *Биология*. // *Большой энциклопедический словарь*. – 3-е изд. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1999 – 864 с.

3. Жученко, А.А. *Экологическая генетика культурных растений*. / А.А. Жученко. – Кишинев: Штиинца, 1980. – 588 с.

4. Жученко, А.А. *Адаптивная селекция растений*. / А.А. Жученко. //

Випуск 82

Селекция продуктивных сортов. / Биология. – М.: Знание, 1986. – № 12. – С. 4-30.

5. Голобородько, П.А. Ресурсозберігаюча технологія вирощування льону-довгунцю (практичні рекомендації). / П.А.Голобородько, М.І.Логінов, В.П.Ситник. – Глухів, 2006. – 20 с.

6. Хангильдин, В. В. Генетико-селекционное обоснование моделей сортов яровой пшеницы и гороха для Поволжско-Уральского региона. / В. В. Хангильдин. // Вопросы генетики и селекции на Урале и в Зауралье. / Свердловск, 1979. – 280 с.

7. Хотылева, Л. В. Взаимодействие генотипа и среды: методы оценки. / Л. В. Хотылева, Л. А. Тарутина. – Минск: Наука и техника, 1982. – 110 с.

8. Eberhart, S.A. & Russel W.A. Stability parameters for comparing varieties. – *Crop Sci*, № 6, 1966. – 6. – P. 36-40.

В статті наведені результати досліджень про вплив екологічних факторів на врожайність і технологічну якість сортів льону-довгунцю.

Ключові слова: льон-довгунець, сорти льону-довгунцю, строки стиглості, технологічна якість, екологічні фактори.

В статті подані результати досліджень о вплив екологічних факторів на урожайність і технологічні показателі якості сортів льона-долгунца.

Ключевые слова: лён-долгунец, сорта, сроки спелости, технологические показатели, экологические факторы.

The article gives the research results about an influence of ecological factors upon the productivity and technological indexes of quality of fibre flax varieties.

Key words: fibre flax, fibre flax varieties, terms of ripeness, technological indexes, ecological factors.